

Verbikesksed ühendid sotsiokultuuriliste kategoriseerijatena eesti uuemas lastekirjanduses

Airi Kapanen, Reili Argus

Tallinna ülikool

Ülevaade. Artiklis on vaatluse all kahe eesti lastekirjaniku teostes kasutatud verbikesksed ühendid, mida analüüsitakse kõigepealt lähtuvalt tegevuse struktureeritusest ajas e situatsioonitüübiti. Seejärel vaadeldakse üksikasjalikumalt sagedasemate tuumverbide kasutamist nii poiste kui ka tüdrukute tegevuste tähistamisel. Materjali analüüsist ilmnes, et eri soost ja vanusest autorite loodud kahe tüdruktegelase tegevusi kujutavad verbid sarnanesid omavahel nagu ka kahe poisstegelelase tegevusi tähistavad verbid. Poiste tegevust iseloomustab enamatel kordadel kestus. Tüdrukute tegevuse märkimiseks olid autorid ülekaalukalt kasutanud saavutuse sündmusetüüpi, mis näitab, et nende tegevusel on lühikese aja jooksul kohe kindel tulemus. Lastekirjanduses järgitava sotsiokultuuriliste väärtuste süsteemi ilmestas ka tuumverbide analüüs. Ilmnes, et ühe ja sama sagedase verbi puhul võivad tüdruktegelase puhul olla sagedasemad ühed ja poisstegelelase puhul teised tähendused. Kõigepealt ilmestavad sagedusloendi esimesed verbid kujukalt selliste väärtuste süsteemi, kus naissooga seostatakse alahoidlikkust ja praktilist toimetamist ning meestega ettevõtlikkust ja tegutsemist.

Võtmesõnad: *situatsioonitüübid, tuumverbid, verbi kategooriad, soospetsiifiline sõnavara*

Sissejuhatuseks

Aegade vältel on ühiskonnas kujunenud prototüüpsed tegevused, mida peetakse kuuluvaks kas ühele või teisele soole. Selle järgi saab oletada, et on olemas ka verbid, mis tähistavad emmale-kummale soole omast prototüüpset tegevust (vt nt Whorf 2010: 241). Näiteks üsna suure tõenäosusega aktiveerivad väljendid *süüa tegema, pesu triikima* või *riideid parandama* inimese teadmiste võrgustikus naissoole omaste tegevuste, asjade, mõtlemisviiside, teadmiste kogumi, sellal kui *autot putitama, maja ehitama, merd sõitma* muudavad aktiivseks pigem meessoole omase tegevuste valdkonna.¹⁷

Keel, mis on inimese teadmiste-kogemuste loodud, on samas vahend nende teadmiste-kogemuste teenistuses (Tragel 2002: 272). Keelekategooriad, mis sisendkeelena jõuavad keele omandajani, peegeldavad maailma kultuurilisi mudeleid ja see mõjutab, kuidas keele kõnelejad hakkavad mõtlema, käituma ja kõnelema. Sel viisil on poiste ja tüdrukute kohta käivad tegusõnad osa suuremast kultuuridiskursusest, millel on identiteeti kujundav roll (Danesi, Perron 2005: 63).

Siinse artikli aluseks olev analüüs on esmane katse kasutada kirjandusteksti kui allikmaterjali ja selle lingvistilist analüüsi, et uurida soospetsiifilist verbisõnavara. Mehi ja naisi puudutavat soospetsiifilist sõnavara on analüüsitud üsna palju (Märka 2003, Piits 2004, Siibak 2005, Puna 2006), samuti on võrreldud poiste ja tüdrukute (slängi)sõnavara (Loog 1988, 1991, 1992), kuid senised keeleuuri-

¹⁷ Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonna analüütik Liina Järviste kirjutab oma artiklis „Kas meil on naiste- ja meestetööd?“, et eestimaalased on harjunud jagama ameteid naiste- ja meestetöödeks ning see harjumus on visa kaduma. Näiteks 98% sekretäridest ja algkooliõpetajatest on naised ning 99% lukkseppadest mehed. Ameteid, mille pidajatest enam kui 90% on ühest soost, leidub Eestis väga palju. <http://www.sakala.ajaleht.ee/?id=294768>, vaadatud 10.06.2012.

mused ei ole käsitletud poiste ja tüdrukute soo-omast verbileksikat ning pole põhinenud lastele mõeldud ilukirjandustekstil.

Igasugune keeleline valik on seotud teksti looja vaatepunktiga (Kasik 2008: 12). Selleks et uurimisel vältida vaid ühele soole ja vanusele iseloomulikku vaatepunkti¹⁸, oli tähtis, et lastelugude autorid oleksid eri soost ja vanusest. Kirjandusteose sõnavara analüüsi aluseks olid verbikesksed konstruktsioonid, mis on pärit vanema naiskirjaniku Aino Perviku (sündinud 1932) Paula-lugudest ja noorema meeskirjaniku Heiki Vilepi (sündinud 1960) Liisu-lugudest. Nii vaatluse all olnud (laste)lugude kirjanikud Aino Pervik ja Heiki Vilep ise kui ka nende keelekasutus on kujunenud eri ajal. Igal ajajärgul on omad tekstid, mis inimest kujundavad, iga teksti taga on ajastuomane kultuur, ideoloogia ja tähendus. Inimestena ja loojatena on A. Pervik ja H. Vilep kujunenud teatud tüüpi tekstiväliste seoste mõjuväljas. Kumbki tekstilooja on oma lugudesse fikseerinud tekstiväliseid struktuure, kus on olemas soostereotüübid, rollisuhted, ühiskonnas heaks kiidetud või taunitud käitumine.

Mõlema sarja raamatutes on väikelastele mõeldud realistlikud lühilood. Paula-lugude tekst on lihtne, olemata primitiivne, ja teemavalik selline, et algastme õppetöö saaks lugemiku asemel keskendadagi Paula-lugude sarjale (Müürsepp 2008: 87). Lisaks on H. Vilep, nagu A. Pervikki, saavutanud üsna lühikese ajaga kindla koha Eesti lastekirjanduses, ta suudab iseloomustada isikuid ja olukordi lapse tasandil, tema tekstide keel on lihtne ja lapselike hoiakute väljendamisel on H. Vilep arvestanud lapse suulise kõne arengutasemega (Metspalu 2007). Raamatute valikul oli peale autorite vanuse ja soo oluline tagada tekstide enese võrreldavus – mõlema kirjaniku loodud

¹⁸ Ükskõik kui tõetruult kirjutaja ka ei püüaks tegelikkust edasi anda, näeb ta seda ikkagi ainult ühest punktist paljudest võimalikest, mistõttu iga tekstilise valikuga jääb kõrvale terve hulk muid võimalikke valikuid, mis oleks tekitanud hoopis teistsuguse teksti (Kasik 2008: 33).

tegelaste hulgas pidid korraga olema nii poiss kui ka tüdruk. Needki kaks tingimust oli nende autorite raamatutes täidetud: Aino Pervik on loonud tegelaskujud Paula (5-aastane) ja Patriku (kahe ja poole aastane), Heiki Vilepi raamatute tegelased on Liisu (4-aastane) ja Ats (8-aastane). Mõlema sarja peategelane on tüdruk, kes elab perekonnas, kus on vend ja nii ema kui ka isa. Kuigi võib arvata, et esiplaanil on tüdrukpeategelane, osalevad teised tegelased sündmustikus üsna võrdsel määral. Verbe uurides sooviti teada sedagi, kas võib paika pidada oletus, et peategelasi – tüdrukuid – võidakse iseloomustada poistega võrreldes aktiivsemate verbidega, sest kuigi poisid (eriti just Paula-sarja Patrik) ei olnud peategelased, ei saa neid nimetada ka taustategelasteks, sest ei Paula ega ka Liisu ei olnud mina-jutustajad. Mõlema sarja tegelased elavad korteris, linnas. Lisaks on ühine ka see, et tegu on sarjadega, kusjuures mõlemad on ilmunud pea samal ajal: Paula-lugude esimene raamat „Paula lõpetab lasteaia“ 2001. aastal ja H. Vilepi „Liisu“ 2005. aastal, seega kuuluvad nende kahe autori loodud tekstid samasse sotsiokultuurilisse ruumi.

Keeleliste valikutega konstrueeritakse tekstis näiteks ka sugu ning inimese (ja terve inimkollektiivi) teadmised ja kogemused võivad olla kajastatud sõna abil, ent need talletatakse ka inimõtlelemises osalevasse struktuuri – kognitiivsesse mudelisse –, mida võib täita konkreetse materjaliga väga erinevatel tasanditel alates üksiksõnadest lõpetades terveid kultuure läbivate kujutelmadega (Õim 2008: 623). Need inimõtlelemises osalevad struktuurid ei vajagi sageli keelelist väljendust, vaid võivad olla tegevuste planeerimise aluseks (Õim, Trigel 2007: 114). Nii ongi üsna loomulik, et kognitiivses mudelis sisalduv sookategooria on kultuuriti erinev.¹⁹

¹⁹ Anu Leppiman (1996) on uurinud sotsiaalse sugupoole kujunemist eelkoolieas Eesti ja Soome võrdlusandmete põhjal, millest selgus Eesti kasvatajate tunduvalt polaarsem suhtumine sotsiaalsesse sugupoole. Nii eesti laste kui ka kasvatajate hoiak sotsiaalse sugupoole stereotüübi suhtes oli jäigem,

Selles on suur hulk informatsiooni, millel on tugev mõju inimese mõtlemisele (Puna 2006: 24). Uurimuses ei ole käsitletud idiolekti mõju tekstiliigi, lastele mõeldud ilukirjanduse konkreetsele avaldusele. Kuigi eeldatakse, et tekstis põimuvad tüüpiline komponent (tekstiliigi stiil) ja isikupära (autoristiil) (Kerge 2003: 62), siis on lähtunud tõsiasiast, et mõlemad autorid pidid arvestama teksti adreassaadi – lapsega – ja isiklikku keelekasutust kohandama. Selle põhjal oletatakse, et töö aluseks valitud tekstides esilduvad autorite tegeliku keelekasutuse asemel nende sõnatasandi valikud.

Kirjutise üldisem eesmärk on vaadelda kahe eesti autori kasutatud verbikeskseid konstruktsioone, ühelt poolt sagedasemate verbide ning teisalt tegevuse dünaamilisuse ja staatilisusest lähtuvalt, ning sedakaudu näidata kahe eesti autori verbikasutuses sookategooriat tähistavaid ja võimalik, et ka kujundavaid keelelisi valikuid. Uurimuse aluseks oleva minikorpuse²⁰ moodustab 369 verbilekseemi 914 esinemisjuhuga. Poiste tegevust tähistab 114 verbilekseemi, esinemisjuhte ehk verbisõnesid on 190, ja tüdrukute tegevust tähistab 255 lekseemi 724 esinemisjuhuga.

Poiste ja tüdrukute tegevust tähistavate verbide semantika

Verbid on sõnaliik, millel on tunnusetähendus. Viimane jaguneb dünaamilise tunnuse (tegevus või protsessi) ja staatilise tunnuse (omaduse) tähenduseks (EKG II: 16). Sel viisil mahub tegusõnade kui ühe keelekategorია sisse nii tegemine ja olemine kui ka protsessis osalemine. Situatsiooni vahetõrge tegelikkusega, nagu see peegeldub kõneleja või kirjutaja teadvuses, kannab paratamatult

vähem diferentseeritum. Eesti lapsed valisid traditsioonilisi ja stereotüüpseid mänguasju (Leppiman 1996: 25).

²⁰ Siinse artikli aluseks on A. Kapaneni magistritöö jaoks koostatud minikorpus (Kapanen 2010).

kultuuriomast. Ilmselt on aja jooksul olnud vajalik väärtustada tegevust omasena kas ühele või teisele soole.

Siinses artiklis on empiiriliste andmete abil otsitud vastust küsimusele, kas kogutud verbid toetavad mudelit (Pilvre 2000: 56, Kolga 2000: 9, Tarrend 2004: 31), mille järgi poisid on aktiivsemad ja enam tegevusele suunatud ning tüdrukud passiivsemad ja tulemusele orienteeritud. Täpsemalt sooviti vaadelda, missugune on poiste ja tüdrukute tegevuse struktureeritus ajas ehk lausega tähistatava situatsiooni liigendus. Oletati, et traditsioonilise soostereotüübi kohaselt (Tarrend 2004: 31) võivad tüdrukute tegevust väljendavad verbid kajastada dünaamilisust vähem kui verbid, mis tähistavad poiste tegevust. Poiste ja tüdrukute tegevuse jaotumist ajas vaadeldi Zeno Vendleri verbide leksikaalsemantilise mudeli järgi (Vendler 1957).

Aja käsitlemine verbide puhul on asjakohane, sest tõsiasi, et verbidel on ajad, viitab, et aeg ei ole verbide juures kõrvaline kategooria (Vendler 1957: 143). Kui objektid paiknevad ruumis, siis sündmused paiknevad ajas (Nemvalts 2000: 45). Tegusõna lekseemi tüüpiline referent ei olegi seepärast püsiv, et on seotud aja ja muutusega. Parafraseerides E. Annuse ütlust *Aeg asub sõnas* (Annus 2002: 274), võib väita, et aeg asub just tegusõnas.

Õeldisverbi alusel liigenduvad lausega tähistatavad põhilised sündmusetüübid Zeno Vendleri järgi (1957) vastavalt dünaamilisusele või selle puudumisele seisundiks, tegevuseks, saavutuseks või soorituseks. Opositsioon teeline/ateeline põhineb tegevuse tulemuslikkusel (Karlsson 2002: 259). Ateelised ehk resultaadita dünaamilised sündmused on tegevused, teelised sündmused jagunevad omakorda punktuaalseteks saavutusteks ja duratiivseteks sooritus-
teks (Pajusalu 2009: 65)²¹. Staatilised on seisundid (ingl *states*), mille vältel midagi ei toimu ega muutu, dünaamilised aga tegevused

²¹ Eesti keele puhul on sündmusetüübi määramise juures vajalik arvestada ka lausekonteksti, näiteks verbi laiendeid, muu hulgas objekti käände valikut.

(ingl *activities*), sooritus (ingl *accomplishments*) ja saavutused (ingl *achievements*):

- (a) **saavutus** – punktuaalne, kestuseta, kindla tulemuseni viiv seisundimuutus, mis ei seostu duratiivsete ega piiritlevate ajamäärustega (nt ei saa öelda, et pall *kadus tükk aega* kapi alla, kaebas *viis tundi*, pilgutas *neli päeva* silmi) (vt nt Argus 2007: 16):
- (1) Tuppa astus ema.
„Paula ei anna idikat!” kurtis Patrik.
„Pati taob vildikad katki,” **kaebas** Paula.” (AP 2003b: 9)
- (b) **sooritus** – teatud ajalise kestusega protsess, mille juures on võimalik kasutada duratiivseid või piiritlevaid ajamäärusi (nt *ladus ära*, *ladus kavalruttu*, *ladus pool tundi*)
- (2) „Ema hakkas raamatuid kastist välja võtma. Ta andis raamatud Paula kätte. Paula **ladus** raamatud seina äärde. Ka Patrik tuli appi.” (AP 2001a: 25)
- (c) **tegevus** – kestus on, kuid tulemuse suhtes pole seisukohta võetud:
- (3) „Suur nuga oli tõepoolest köögis. Patrik oli selle üles leidnud ja hoidis seda oma pisikeses käes. Teise käega hoidis Patrik köögilaua peal suurt punast lille, mida ta parajasti **hakkis**. Mitu ilusat õit oli juba terava noaga pooleks hakitud.” (AP 2001a: 23)
- (d) **seisund** – midagi ei toimu ega muutu:
- (4) „Paula püksid olid väga ilusad. /.../ Neil oli ainult üks viga. Nad olid soojad villased püksid. Ema muudkui vaatas ja imetles: „Küll see maavanaema ikka oskab ilusasti kududa! Nii peen töö!” See võis kõik õige olla, kuid Paula igatahes neid pükse jalga panna **ei tahtnud**.” (AP 2003a: 10)

Kuidas keeles verbid neisse sündmusetüüpidesse jagunevad, ei ole eesti ega teiste keelte materjali põhjal teada. Enamasti on analüüsitud mingite kindlate konstruktsioonide või vormide jagunemist

sündmusetüüpidesse (vt nt Wulff 2006), kuid korpusanalüüsi andmeid sündmusetüüpidesse jaotumise kohta ei leidu. Keeleomandamise kontekstis on Vendleri sündmusetüüpide jaotust küll kasutatud ning vaadeldud kõige sagedamini esinevate situatsioonitüüpide omandamise ning minevikuvormide seoseid (nt Shirai, Andersen 1995, Argus 2007). Ainukesed siinses kontekstis vähegi olulised andmed on selle kohta, kuidas jaotuvad eesti lapse varased verbid sündmusetüüpidesse (Argus 2007): eesti keelt omandava alla kaheaastase lapse kõnes on kõige enam tegevusi (rohkem kui pooled verbid), sageduselt järgnevad sooritused, siis saavutused ja kõige vähem leidub lapse varases kõnes seisundeid tähistavaid verbe (Argus 2007: 7).

Seega saab puudulike taustandmete tõttu siinses uuringus vaadelda ja võrrelda verbide jagunemist sündmusetüüpidesse ühe andmekogu siseselt – poiste ja tüdrukute verbe omavahel. Meeste ja naiste tegevusvaldkonna erisus põhineb väärtustamisel (ellujäämistarkusel ehk õigel kategoriseerimisel) ja selle järgi välja kujunenud traditsioonil (Tenjes 2008: 2345). Keeleväline tegelikkus mõjutab, mida keeles tähistatakse. Kui keelt vaadeldakse suhetes keelevälise tegelikkuse ja inimtunnetusega, ilmneb keeleelemendi kui „puhaste suhete kimbu“ illusoorisus (Erelt 1984: 88). Tähtsam ja olulisem leiab keeles sagedasemat tähistamist ja nii on väärtustatumat tähistavatel sõnadel suurem tõenäosus kujuneda leksikoni põhiüksusteks.

Sõna on keeleüksus vaid siis, kui teda ka tegelikult kasutatakse, kui seda tehakse erinevatel juhtudel ning kui ta tuleb emakeelekasutajatele ette tuttava sõnana, millega on ennegi kokku puutunud (Vare 2008: 540). Leksikoni põhiüksuse hulka kuuluvad neist enim kasutatavad. Viimane tõdemus ajendas artikli autoreid poiste ja tüdrukute verbikeskseid sündmusetüüpe analüüsima lisaks veel tuumverbide aspektist. Tuumverbid on keele kõige sagedasemad, skemaatilise tähendusega verbid (Pajusalu 2009: 68). Eesti keele

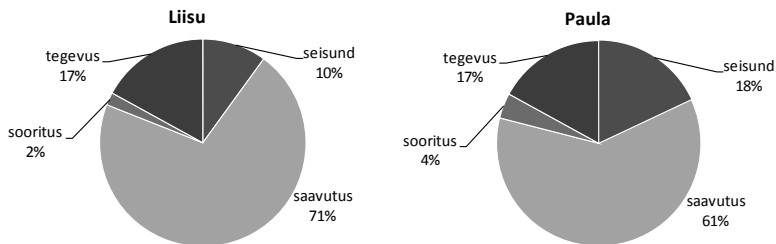
tuumverbide loendi (täpsemini, põhisõnavara operaatorite loendi, mille hulka kuuluvad ka tuumverbid) on koostanud empiirilise materjali põhjal aastatel 1999–2002 Ilona Trigel, Ann Veismann ja Renate Pajusalu. Oma tööd tegid nad C. K. Ogdeni Basic English'i loendi ja A. Wierzbicka semantiliste primitiivide põhimõtete järgi. Tuumverbide hulka osutusid kuuluvaiks 18 verbi just seetõttu, et nende grammatiliste funktsioonide ulatus on lai: neid saab kasutada mitmes verbi grammatilises funktsioonis (vt Trigel 2003: 21–23).

Kõik tuumverbid on polüseemilised ja tuumverbide mitmetähenduslikkus näitab, et ühe verbi juurde on kasutuse käigus kindlustunud palju tähendusi, millest ühed võivad olla enam seostatavad nais-, teised meessooga. Uurimused on näidanud sedagi, et tuumverbid omandatakse keelest esimeste verbide hulgas, need on sisendkeeles kõige sagedasemad (vt Argus 2007, Trigel 2003) ja üsna suure tõenäosusega ei saa lastekirjanduse loojadki nendeta luua teksti.

Poiste ja tüdrukute verbid aega jaotamas

Poiste ja tüdrukute tegevust tähistavate verbide jaotamisel eri sündmusetüüpidesse tuli arvestada peale öeldisverbi ka selle verbi laiendeid ja konteksti, sest kuna eesti keele aspektilisus ehk sündmuse jaotumine ajas on pigem terve lause kui ainult verbi kategooria (vt nt Vaiss 2004: 88), on verbi leksikaalsemantiliste tunnuste ehk sündmusetüübi määramisel arvestatud kogu lauset, sealhulgas perfektivsusadverbe, kohasõnu ja sihitise vormi kaudu väljendatud piiritletust, ning ka laiemat konteksti ehk eelnevat ja sageli ka järgnevat lauset.

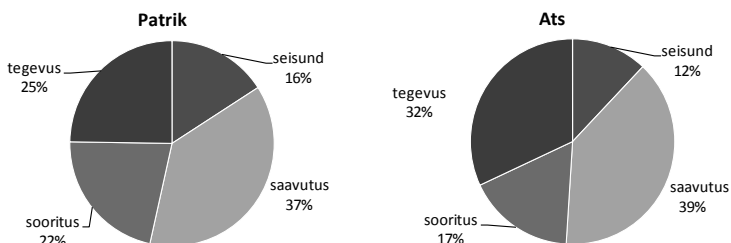
Poiste ja tüdrukute tegevust tähistavate verbikesksete sündmusetüüpide jaotumisel Vendleri liigituse järgi sarnanesid omavahel A. Perviku ja H. Vilepi tüdruktegelased ning samade autorite poiss-tegelased (vt joonis 1 ja 2).

Joonis 1. Kahe tüdruktegelase sündmusetüüpide võrdlus

Jooniselt 1 nähtub, et üldiselt on kahe eri soost ja eri vanusest autori loodud tüdruktegelaste sündmusetüübid üsna sarnased. Enamasti osalevad tüdruktegelased Paula ja Liisu kestuselt piiritletud saavutuse sündmusetüübis, millel on tulemus (vt joonis 1).

Kui saavutuse, tegevuse ja soorituse sündmusetüüpide puhul on tüdruktegelased üsna sarnased, siis pisut suuremat erinevust nende vahel võib täheldada seisundi sündmusetüübi juures – A. Perviku Paula verbide hulgas on seisundiverbe 18%, H. Vilepi Liisu verbide seas 10%. Liisu tegelaskuju oligi Paulaga võrrelduna aktiivsem, *üldse püsimatut ja vallatu plikatirts* (HV 2005: 13) ning see iseloomustus kajastus ka verbivalikus.

Joonis 2. Kahe poisstegegelase sündmusetüüpide võrdlus

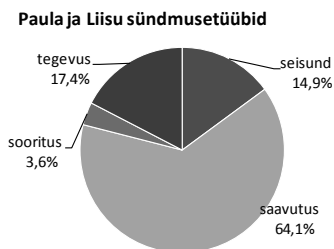
Poiste verbikogumi andmed näitasid, et kaks poisstegelast erinevad omavahel veelgi vähem kui tüdruktegelased, verbikesksete situatsioonide üldine jaotumine sündmusetüüpidesse on üldjoontes väga sarnane (vrd joonis 1 ja 2), suurim erinevus (7%) paistab ainult tegevuse sündmusetüübis. Üldise jaotumise sarnasuse tõttu on parema ülevaate huvides vaadeldud edaspidi mõlema poisstegelase ja mõlema tüdruktegelase verbe koos.

Tüdrukute tegevust (joonis 3) ja poiste tegevust (joonis 4) tähistavad verbid liigitusid enamikul juhtudel saavutusteks (vastavalt 64,1% ja 38%). Saavutus kajastab ajaliselt piiritletud seisundimuutust, mis viib kindla tulemuseni väga lühikese ajaga, momentaanselt, ega seostu duratiivsete ja piiritlevate ajamäärustega (Vendler 1957: 148):

- (5) Ta [Paula] haaras Patrikul ümbert kinni ja surus ta näo kõvasti oma rinna vastu (AP 2002b: 42).
- (6) „Sa lihtsalt kiusad mind!” näervas Liisu. „Mul on nii suured soovid, et jube kahju on, kui need ei täitu.” (HV 2007: 5)

Kõige vähem osalesid tüdrukud soorituse sündmusetüübis, mille verb väljendas üksiku kindla lõpp-punktiga kestvat tegevust (sooritusverbe oli tüdrukute materjalis 3,6%).

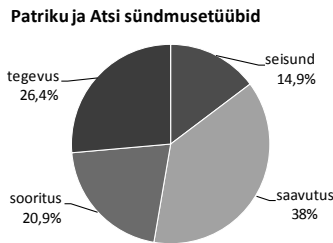
- (7) Paula jonnis terve saate aja. (AP 2003c: 24)
- (8) Paula läks trammiuksest sisse. (AP 2003b: 41)

Joonis 3. Tüdruktegelaste verbikesksete sündmusetüüpide jaotumine

Mõlemad eeltoodud sündmusetüübid, nii saavutus (64,1%) kui ka sooritus (3,6%), on tulemuslikud ehk perfektiivsed, kuid saavutuse sündmusetüüpi märkivaid verbe on tunduvalt enam. Võrreldes poiste sooritusverbide hulgaga (20,9%) on tüdrukul seda sündmusetüüpi tähistavaid verbe ainult 3,6%. Sooritus kui tegeliku või potentsiaalse lõpp-punktiga dünaamiline sündmusetüüp väljendab tegevuse toimumist, olukorra muutust ning vajab edasikestmiseks energiat. Poisid osalevad seega pigem sellistes sündmusetüüpides, mis kestavad pikemat aega ja millel ei ole üksikut ajalist lõpp-punkti. Saavutusverbide domineerimine tüdrukute verbikesksetes sündmusetüüpides näitab, et tüdrukud oskavad sündmusi üsna hästi ette näha. Võib väita, et tüdrukud alustavad tegevust, mille tulemus on lühikese aja peale ennustatav – nad tegutsevad kindla peale ja nende tegevus on enam suunatud tulemusele.

Poiste sündmusetüüpide hulgas olid samuti esimesel kohal saavutused (38%), kuid siiski oli neid tüdrukute sündmusetüüpidega võrreldes neljandiku võrra vähem (joonis 4) ning üldiselt oli poiste tegevus ajas struktureeritud teisiti: vahetult juhtunud punktuaalset sündmust, millel on tulemus, väljendati poiste puhul vähem.

Joonis 4. Poisstegelaste verbikesksete sündmusetüüpide jaotumine

Vaadeldud eesti lastekirjanduse teostes osalevad poisid sagedamini kui tüdrukud ajaliselt piiritlemata tegevuses, mis ei ole tulemuslik (vrd jooniseid 3 ja 4):

(9) Patrik joonistas suppi. (AP 2003b: 7)

(10) Teise käega hoidis Patrik kõõgilaua peal suurt punast lille, mida ta parajasti hakkis. (AP 2001a: 23)

Erinevalt tüdrukutest järgneb poiste puhul tegevuse sündmusetüübile sooritus (21%) ja siis seisund (15%). Poisid alustavad tegevust, mille lõpp-punkti suhtes ei ole seisukohta võetud 26,4% juhtudest (joonis 4), tüdrukutel esineb sama sündmusetüüp harvem, 17,3% juhtudest (joonis 3). Seega on neljandik poiste tegevust kestev – tegevust on alustatud, kuid tulemus või tegevuse lõpp ei ole teada.

Poiste tulemuslik tegevus on sagedamini ajalise kestusega, nad lähevad tegevuse algusest edasi ja jätkavad seal, kus tüdrukud olukorra jätkumiseks lisaenergiat ei rakenda –poiste sündmusetüüpide hulgas oli sooritusi (20,9%) palju rohkem kui tüdrukutel (3,6%). Sooritusi iseloomustab teelus, mis osutab tegelikule või potentsiaalsele lõpp-punktile, ja dünaamilisus. Dünaamiline situatsioon väljendab tegevuse toimumist, olukorra muutust ja selline tegevus vajab mingit energiat, et tegevus saaks edasi kesta (Argus 2007: 16). Esitatud andmete järgi on poistel sellist energiat enam: nad alustavad tegevusi (26% tegevusverbe), mille tulemus ei ole ette teada, ja lähevad tegevuse algusest edasi (20,9% sooritusverbe). Tüdrukute verbid väljendavad samuti tegevuse alustamist (17,3%), kuid nad liiguvad tegevuse algusest edasi vähematel kordadel (3,6% sooritusverbe). Töö aluseks olnud verbikogumi järgi osalevad tüdrukud pigem kindla tulemusena, üsna lühikese aja vältel toimivas sündmusetüübis (64% saavutusverbe). Sellises sündmusetüübis osalevad poisid vähem (38% saavutusverbe).

Tegevus ja seisund on mõlemad kestvad ja piirivõimaluseta (imperfektiivsed),²² kuid seisund on staatiline. Seisundit väljenda-

²² Tegevust (dünaamiline) ja seisundit (staatiline) ei saa eristada järgalt, verbide jagunemine nende sündmusetüüpide vahel on skalaarne ja mitmed verbirühmad jäävad nende kahe piirimaile. Skaala ühes otsas on

vate verbide hulk oli poiste ja tüdrukute puhul võrdne (vastavalt 14,7% ja 14,9%) – ilmselt on liikumine ehk dünaamilisus laste puhul üldse olulisem kui seisund ja seisundiverbide suhteliselt väiksem hulk seda kajastaski. Poiste sündmusetüüpide hulgas oli seisund sageduselt viimane, tüdrukute sündmusetüüpide hulgas eelviimane sündmusetüüp. Sellistki sündmusetüüpi on vaja, sest inimene ei ole loodud tegutsema kogu aeg. Poisid ja tüdrukud näiteks *ootavad* või *magavad* (11), *on rahul, tahavad, teavad* (13), *loodavad* (16), *kardavad*, *neile tundub*, *nad ei saa*, *neile meeldib* (15) miski või keegi:

(11) Oli reedeõhtu. Patrik magas juba. (AP 2003a: 14)

(12) Alguses kasvas Patrik hulk aega ema kõhus. (AP 2003c: 9)

(13) „Inimese uni on püha!“ teadis Ats. (HV 2005: 7)

(14) „Siis on ju kogu aeg pühapäev!“ arvas Liisu ja hüppas jalalt jalale.
(HV 2005: 7)

(15) Paulale meeldis komposteerida. (AP 2003b: 42)

(16) Paula lootis, et ta unustatakse ära. Et ehk nad unustavad üldse kogu selle operatsiooni ära. (AP 2003a: 22)

Vendleri mudeli järgi analüüsitud verbikesksed situatsioonitüübid näitasid, et kahe kirjaniku lugudesarjas on poiste ja tüdrukute tegevuse struktureeritus ajas ehk tegevuslaad mõnevõrra erinevad. Tüdrukuid iseloomustab ülekaalukalt selline tegevus, mis toimub kohe, siin ja praegu ning millel on tulemus (64,1% saavutusverbe). Nn tüdrukute verbidel on sellised leksikaalsemantilised tunnused, nagu dünaamilisus, teelisuus ja momentaansus.

Ka poiste verbikesksetele sündmusetüüpidele on omane dünaamilisus, kuid nende sündmusetüüpe iseloomustab saavutuste väiksem hulk ja osalemine ajaliseltselt piiritlemata (imperfektiivses) sündmusetüübis, mis ei ole tulemuslik. Poisid alustavad tegevust,

tüüpilised dünaamilised sündmused, teises otsas tüüpilised seisundid (Pajusalu 2009: 67).

julgevad n-ö teele asuda, kuigi tulemust nad alati kas ei tea või ei oska ette kujutada. Kokkuvõtvalt puudutas poiss- ja tüdrukutege- laste kõige suurem erinevus sündmusetüüpe, millele iseloomulikud jooned olid seotud kestuse ja tulemuslikkusega.

Poiste ja tüdrukute tegevusi väljendavad tuumverbid

Koostatud minikorpuses olid kõige sagedasemad tuumverbid (esi- nemiskordades) *hakkama* (39), *olema* (35), *minema* (32), *võtma* (30), *tahtma* (26), *pidama* (24), *panema* (20), *tegema* (20), *saama* (19), *tulema* (13), *jääma* (12), *andma* (3), *võima* (3).

Tüdrukute tegevusi tähistanud verbide hulgas oli kõige sageda- sem verb tuumverbide hulka kuuluv *olema*, samal ajal kui *hakkama* oli sagedasemaid verbe poiste puhul (vt tabel 1).

Tabel 1. Poiss- ja tüdrukutege laste kümne sagedasema tuumverbi esinemisjuhtude hulk ja osakaal verbisõnede koguhulgast (tüdrukutege lastel 724 ja poisstege lastel 190 verbisõnet)

Verb	Esinemisjuhte		Osakaal	
	Tüdrukud	Poisid	Tüdrukud	Poisid
1) <i>olema</i>	32	3	4,4%	1,6%
2) <i>minema</i>	30	2	4,1%	1,1%
3) <i>võtma</i>	26	4	3,6%	2,1%
4) <i>hakkama</i>	26	13	3,6%	2,1%
5) <i>pidama</i>	24	0	3,6%	0%
6) <i>panema</i>	16	4	2,2%	2,1%
7) <i>tahtma</i>	15	11	2,1%	5,8%
8) <i>tegema</i>	12	1,7	8%	4,2%
9) <i>tulema</i>	9	4	1,2%	2,1%
10) <i>andma</i>	2	0,3	1%	0,5%

Tabelist on selgelt näha, et verb *tahtma* on poiste verbide hulgas tunduvalt sagedasem kui tüdrukute verbide hulgas (vastavalt 2. ja 7. kohal). Verbi *pidama* oli kasutatud vaid tüdrukute tegevuse märkimisel. Üllatuslikult oli poiste tegevuse märkimiseks väga vähe kasutatud *andma*-verbi.

Olema-verbi, mis märgib ajahetkest sõltumatut järjepidevat protsessi, oli A. Perviku teostes kasutatud just teksti algusosas, kus kirjanik tutvustab ja kirjeldab tegelaskuju:

(17) Patrik on Paula väike vend. (AP 2002b: 7)

(18) Patrik on just kahe ja poole aastane. (AP 2002b: 7)

Kuigi *olema*-verbi oli kasutatud nii poiste kui ka tüdrukute tegevuse tähistamiseks, oli see sagedasim tüdrukute verbide hulgas. Materjalist selgus, et mõlemad autorid pidasid oluliseks kirjeldada tüdrukute välimust või meeleseisundit, sealhulgas oli kirjanik Aino Pervik üsna sageli ära märkinud ka tunde intensiivsuse (19; 20) või selle sageduse (19; 21):

(19) Paula oli *tihti hästi rõõmus*. (AP 2003c: 19)

(20) Ometi oli ta [Paula] *natuke pettunud*, sest ta tahtis juba ammu endale pissivat nukku. (AP 2001a: 30)

(21) „Nii,“ oli ta [Liisu] *endaga rahul* ja astus võidukalt kööki. (HV 2005: 46)

(22) „Alati sa hirnud nagu hobune!“ oli Liisu *solvunud*. (HV 2005: 12)

(23) „Just,“ oli Ats Liisu seletusega *väga rahul*. (HV 2005: 7)

(24) „Mismoodi?“ oli Ats *elevil*. (HV 2005: 41)

Minema on olemuselt liikumisverb ja osutab suunda sellisesse kohta, kus tegija-liikuja²³ mõistestamise²⁴ hetkel ei asu. Vastupidiselt verbidele *viima* või *tooma* põhjustab *minema*-verbi puhul liikumise tegevussubjekt ise (25–26). Lastekirjanduse tekstides kirjeldatud situatsioonides oli *minema*-verb enamasti kasutusel situatsiooni alguse kirjeldamisel ning sagedamini täiskasvanute liikumise puhul. A. Perviku ja H. Vilepi teoste peategelased, tüdrukud ja poisid, läksid konkreetseesse kohta:

- (25) Ta [Paula] läks ilusti *laua juurde*, mis siis, et aabitsaid enam ei olnud. (AP 2001b: 29)
- (26) Ta [Liisu] läks *koridori* ja kükitas riidenagis rippuvate palitute all kohe tükk aega. (HV 2005: 14)
- (27) Ats läks *kapi juurde* ja vaatas kogenud koka pilguga maitseaineriivi üle. (HV 2006: 8)
- (28) Patrik läks kohe *liivakasti* ja hakkas liivaga mängima. (AP 2001a: 35)

Vaid tüdrukute situatsioonides oli *minema*-verbi kasutatud selleks, et tähistada liikumist ka abstraktsesse kohta, enamasti mõnda emotsionaalsesse seisundisse (29–31):

- (29) Paula läks järjest *murelikumaks*. (AP 2001b: 29)
- (30) Paula läks äkki *paanikasse*. Paula läks niisugust *hirmu täis*, et ta ei suutnud enam isegi mõelda. (AP 2003b: 30)
- (31) Paula läks kohutavalt *vihaseks*. (AP 2002b: 35)
- (32) Paula läks näost *punaseks*. (AP 2002b: 18)
- (33) Paula läks alati hirmus *pahaseks*, kui talle öeldi, et ta ei saa suurte inimeste asjadest aru. (AP 2003a: 23)

²³ Siinses artiklis kasutatakse semantilist rolli väljendava termini *agent* asemel I. Trageli järgi (2003) sageli terminit *tegija-liikuja* (vt Tragel 2003: 26).

²⁴ Kognitiivses lingvistikas eelistatakse tähenduse asemel kasutada terminit *mõiste* baasterminina, mille najal tuuakse sisse teised teoreetilised konstruktid. Tähenduse konstrueerimist – kas keele struktuuris või konkreetse suhtlusaktis – nimetatakse *mõistestamiseks* (Õim 2008: 617).

Mõlema tuumverbi, nii *olema* kui ka *minema* puhul selgus, et nende verbidega väljendati sageli tüdrukute erilaadseid tundeseisundeid. Kui *olema*-verbi abil anti edasi tüdrukute rõõmu või kurbust, siis *minema*-verbi kasutamine märkis liikumist pigem negatiivsete tunnete poole.

Võtma väljendab tegevuse algust (intseptiivne aspekt), nagu *maksmist* võib vaadelda kui *ostmise* lõppjärku (Labi 2006: 11). *Võtma* tähenduses puudub modaalsus, selle verbiga väljendatud tegevus leiab aset kindlasti. Enamasti oli vaadeldud teostes *võtma*-verbi kasutatud situatsioonides, kus tegijaks-liikujaks olid tüdrukud, vähematel kordadel oli seda verbi poiste verbikesksetes situatsioonides. Nii Perviku kui ka Vilepi tekstides võtsid tüdrukud ja poisid konkreetseid, mitte abstraktseid entiteete (34–37), seega ei olnud selle verbi kasutamise puhul poiste ja tüdrukute vahel sisulisi olulisi erinevusi:

(34) Patrik tegi käe lahti ja Paula võttis lumimarja ära. (AP 2002b: 23)

(35) Patrik võttis oma valge jänku kaissu ja jäi kohe uuesti magama.
(AP 2001a: 32)

(36) Ta [Liisu] võttis voodi alt oma varustuse ja tõmbas selga.
(HV 2009: 32)

(37) Patrik võttis kannu ja valas kõigile teed. (AP 2003c: 30)

Verbil **hakkama** on kaks suuremat kasutusvaldkonda – alguse väljendamine ning tähenduse 'kinni võtma, haarama' väljendamine. On väidetud, et näiteks kui 17. sajandi tekstides domineeris neist viimane, siis tänapäeval on selgelt ülekaalus esimene. Eriti levinud on *hakkama* ahelverbides tegevuse alguse väljendajana (Piiroja 2010: 55). 18 tuumverbit markeerivad algust seitse, üks neist verbidest on algust väljendav *hakkama*. Eesti keele andmed kinnitavad, et sündmuse algus on sündmusstruktuuris kõige esilduvam osa

(Pajusalu jt 2004: 36) ning eesti lapsedki omandavad esmalt *hakkama*-verbi just sündmuse alguse, mitte tuleviku tähistajana (Argus, Kõrgesaar 2012: 9).

Materjalis leiduvate *hakkama*-verbide põhjal võib öelda, et vaadeldud teoste poisid ja tüdrukud alustavad tegevusi neutraalselt, tegutsevad olevikus ja kestvalt (verb esines sageli koos kestva tegevust väljendava *ma*-tegevusnimes verbiga), vt näited 38–41. Verbi *hakkama* oli enamasti kasutatud ahelverbides:

(38) Nüüd hakkasid Paula ja Patrik lauda katma. (AP 2003c: 27)

(39) Ta [Liisu] pugus jällegi koridori nagis rippuvate mantlite taha ja hakkas mõtlema. (HV 2007: 6)

(40) Jonnima hakkas Patrik näiteks siis, kui isa tahtis elutoas televiisorist uudiseid vaadata ja käskis köögipingi kööki tagasi viia. (AP 2003c: 17)

(41) Patrik hakkas minema. (AP 2002b: 32)

P. Piiraja järgi (2010) võib *hakkama*, sõltuvalt leksikaalverbiga tähistatava situatsiooni olemusest, väljendada situatsiooni algust erineval viisil. Näiteks tegevuste ja soorituste puhul näitab *hakkama* nende alguspunkti (näited 38, 39 ja 41), kuid seisundimuutusele viitavate verbide puhul väljendab enamasti situatsiooni toimumise eelfaasi, ehkki võib sobiva konteksti korral viidata ka habituaalse situatsiooni algusfaasile. Seisundite puhul võib *hakkama*-verb väljendada seisundi punktuaalset algust või sujuvat üleminekut ühest seisundist teise (Piiraja 2010: 55). Siinse materjal puhul on *hakkama*-verbi üldjuhul kasutatud tegevuse algusfaasi märkimiseks.

Hakkama oli poiste verbikesksetes situatsioonides kõige sagedasem tuumverb, tüdrukute verbide hulgas esines seda verbi peaaegu poole vähem (vt tabel 1). Tahtmatut algust (42) või tulevikku (43–45) väljendati *hakkama* abil väga vähe. *Hakkama* kasutamise erinevus poiste ja tüdrukute vahel seisneb selles, et tüdrukute tegevust mär-

kivate sündmuste puhul märgiti *hakkama*-verbi abil nii sündmuse algusfaasi kui ka tulevikku, poiste sündmusetüüpide puhul ei olnud *hakkama*-verbi tuleviku märkimiseks kasutatudki:

- (42) Paulal hakkas kole piinlik. Peaaegu oleks nutt peale tulnud.
(AP 2001b: 39)
- (43) Ise hakkab Paula selles oma tulevikus tegema klaasist väikseid armsaid loomi, mida saab panna ülemisele riulile, kust lapsed neid kätte ei saa. (AP 2001b: 25)
- (44) „Hakkan tuletõrjajaks!“ otsustas Liisu. (HV 2007: 27)
- (45) Kuidas ta [Liisu] muidu hakkab inimesi [siis kui ta suureks kasvab] tulest välja tooma. (HV 2007: 37)

Tahtma-verbi puhul on võimalik esile tuua, et ülekaalukalt sai tüdrukute tahtmine alguse (primaarselt) mitte nendest enesest, vaid väljastpoolt – tegija-liikuja keskne tahtmine vastandus välisele. Tüdrukute tegevusi tähistavates lausetes esines *tahtma*-verb enamasti tingivas kõneviisis ja mineviku vormis, tüdruku soovid olid väljendatud, ehkki need ei täitunud. Keeles ongi leksikaalseid ja grammatilisi kategooriaid, mis toimivad kujutletava mentaalse ruumi loojatena. Eesti keeles on selleks tingiv kõneviis, mis võib luua mitterealseid mentaalseid ruume, näiteks soovruumi või tegelikult toimumata sündmuse ruumi (Pajusalu 2009: 118). Siinsetes näidetes on soovruum loodud sõna *oleks* abil ning koos *tahtma*-verbiga on moodustatud tingiva kõneviisi täisminevik. Tüdrukpeategelase soovruumi mahtusid riided (46), kingad (47), toit (48):

- (46) Paula oleks tahtnud vähemalt heleroosat *kleiti*, millel olid volangid ja pitsid ja lehvid igal pool küljes, ja nende vahel mõned kuldsed pärlid. (AP 2001b: 9)
- (47) Paula oleks vähemalt *uusi kingi tahtnud*, aga ema ütles, et uusi ei ole vaja, kui harilikud on olemas. (AP 2001b: 12)

(48) Paula oleks tahtnud neid [Jutt oli spargelkapsast. Ema arvas, et need ei maitsegi Paulale.] proovida, kuid ema ütles alati, et ostab mõni teine kord. (AP 2003b: 29)

Poiste soovide-püüdluste puhul vastasseis tegija-liikuja välise tahtmisega puudus. Poiste verbide hulgas esines ka *tahtma* sellist kasutust, mis märkis tegevuse jaoks vajalike oskuste või võimaluste puudumist (*tahtma* esines sageli koos *da*-infinitiiviga; näited 49–52):

(49) Patrik äratas ema üles ja nõudis: „Tahan multifilmi vaadata!” (AP 2003c: 15)

(50) „Pati tahab lääkida.” ütles Patrik pahaselt. „Pati tahab öelda hallo, hallo!” (AP 2003c: 44)

(51) „Ma tahan süüa!” ütles Patrik. (AP 2001a: 19)

(52) „Pati tahab ka lauda katta!” ütles Patrik. (AP 2003c: 53)

Võrreldes kahe vaadeldud kirjaniku teoseid, torkab silma, et Aino Pervik on sageli teinud tegelaste sisekõne nähtavaks, ta kirjeldab oma tegelaste tahtmisi enam kui Heiki Vilep. Enamasti on Perviku tegelastel *tahtma*-verbiga väljendatud soovid, mis võivad, aga ei pruugi teoks saada.

Pidama on modaalverb, kusjuures modaalsus asub tegijast-liikujast väljaspool – keegi teine kohustab tegijat millekski (vrd *tahtma*-verb, mille puhul on modaalsus tegija-liikuja sees).

Ilona Trageli järgi (2003) on *pidama* tähenduses sisalduv kohustus esmane tähendus (Tragel 2003: 45), selle verbi iseseisev leksikaalne tähendus on sekundaarne (Uuspõld 1989: 474). Ellen Uuspõld nimetab *pidama*-verbi samuti üheks kohustuslikkuse modaalverbidest. Kohustuslikkust väljendatakse veel verbide *tulema* ning ühe *saama*-verbi kasutusvõimaluse abil. Võrrelduna *tulema* verbiga on *pidama* juba oma põhitähenduselt modaalne (Uuspõld 1989: 474). Kuigi tänapäeva eesti keeles on *pidama*-verbil kaks tähendust, on see

ajalooliselt olnud üks verb, kusjuures EKSSi esimene (modaalne) tähendus on kujunenud teisest ('hoidma') (Tragel 2003: 33). Vajalikkuse või kohustuslikkuse modaalverbina märgib *pidama*-verb deontilist modaalsust (EKG 1993: 186).

Pidama-verbi ei olnud poiste sündmusetüüpide tähistamiseks kasutatud, tüdrukute tuumverbide hulgas oli *pidama* sageduselt viies. Tüdrukute sündmusetüüpides märkis *pidama* konkreetset tegevust reaalses maailmas (objekti positsioonis pole mitte noomen, vaid verb) ning selgelt esmast tähendust ehk kohustust:

(53) Kuna tuletõrjuja riideid polnud kusagilt võtta, pidi Liisu seda-puhku leppima dressipükste ja vihmamantliga. (HV 2007: 28)

(54) Ta pidi ju Patrikut julgustama ja kaitsma, sest tema oli vanem ja targem. (AP 2003c: 41)

(55) Pealegi kippus toru lühikeseks jääma ja Liisu pidi seda teise käega järele kiskuma. (HV 2007: 18)

Tegema-verbi on siinses andmebaasis kasutatud 4,2%-l poiste verbisõnede koguhulgast, tüdrukute puhul on see osakaal 1,7% (vt tabel 1), seega oli *tegema*-verbi kasutatud poiste tegevuse tähistamiseks sagedamini kui tüdrukute tegevuse märkimiseks. *Tegema*-verb kuulub I. Trageli järgi (2003: 22) koos *olema*-verbiga üldverbide hulka ja sellel võib olla viis sihtmõistet: kausatiiv, kontinuatiiv, rõhutamine, kohustus ja proverb, mis paistab olevat eesti keele *tegema* levinumate kasutuste lähim vaste (Tragel 2003: 45). Vaadeldud materjalis oli *tegema*-verbiga mingit tegevust rõhutatud:

(56) Ta teeb Patrikule raamatu, kus on tähed sees! Ta teeb Patrikule aabitsa! (AP 2001b: 13)

Üksikutel juhtudel oli *tegema*-verb kasutusel kausatiivses situatsioonis:

(57) Kodus tegid Paula ja Patrik kommikotid kohe lahti. (AP 2001b: 32)

Enamasti oli seda verbi aga siiski kasutatud proverbina:

(58) Patrik tegi kohe Atsile järele. (AP 2005: 10)

(59) Patrik tegi paberi siniseid kõverikke täis. (AP 2001b: 31)

(60) Paula tegi ühe paberi peale mitu tähte. (AP 2001b: 46)

Panema-verbi kasutamist iseloomustades võib väita, et materjalis esines lauseid, kus verbid *panema* ja *võtma* või *panema* ja *tooma* esinesid ühes lauses korraga. Tähenduslikult ongi *panema*-verbile iseloomulik liigutatava-instrumenti olemasolu, liikumine koos sellega ja verbi abil tähistatud tegevuse kindel lõpule viimine. Enamikul *panema*-verbi esinemisjuhtudest olid tegijaks-liikujaks tüdrukud (näited 61–62), vaid ühel korral oli seda kasutatud seoses poiss-tegelasega (63):

(61) Paula pani *daaliad* lauale ja tõi korvi Kitiga kööki. Ta pani *korvi* akna alla nurka ja võttis rätiku korvi pealt ära. (AP 2001a: 19)

(62) Väike Liisu pani kiviga käe *selja taha* ja vahetas kivi plastiliinimuna vastu ümber. (HV 2005: 48)

(63) „Käkitegu,“ ütles Ats. „Ma lülitan tolmuimeja juba enne külaliste tulekut sisse ja panen toru *puhumise auku* ka *paika*. Siis /.../ (HV 2007: 13)

Poiste ja tüdrukute puhul kasutatud tuumverbide eri sagedus näitas, et mõlemad autorid, nii A. Pervik kui ka H. Vilep, kasutasid tüdrukute tegevuse tähistamisel kõige sagedamini verbe *olema*, *minema* ja *võtma*, sellal kui poiste puhul olid kõige sagedasemad *hakkama*, *tahtma* ja *tegema*. Näiteks *hakkama*-verbi oli nn tüdrukute verbide hulgas peaaegu poole vähem.

Tuumverbide erilaadsest kasutamisest poiste ja tüdrukute puhul ilmneb, et peale selle, et *tahtma* on poiste verbide hulgas tunduvalt sagedasem kui tüdrukute verbide hulgas, esines tüdrukute tegevuste juures olukord, kus tegija-liikuja keskne tahtmine vastandus välisele,

poiste soovide-püüdluste puhul selline vastasseis puudus. *Pidama*-verbi oli enam kasutatud tüdrukute tegevuse edasiandmisel, samal ajal kui poiste tegevuste märkimiseks ei olnud seda kasutatud ühelgi korral. *Olema*-verbi kasutusjuhud, mis olid kõige sagedasemad tüdrukute verbide hulgas, näitasid, et nii A. Pervik kui ka H. Vilep pidasid oluliseks kirjeldada tüdrukute välimust ja meeleseisundit, märkides sealhulgas verbi laienditega ära tunde intensiivsuse või selle sageduse. Lisaks märkis *minema*-verbi kasutamine tüdrukute tegevuste puhul liikumist negatiivsete tunnete poole (poiste puhul nii ei olnud, poisid läksid konkreetsele kohta). Olulisi erinevusi ilmnas veel verbi *hakkama* esinemisel: see verb märkis poiste puhul pigem tegevuse algusfaasi ja tüdrukute puhul tulevikku.

Kokkuvõte

Eesti lastekirjanduse väikesemahulise tekstihulga verbide leksikaal-semantiline analüüs annab sissevaate sellesse, kuidas poiste ja tüdrukute tegevus on eri tüüpi verbide abil erinevalt struktureeritud ning seda nii ajas kui ka olemuslikult. Materjali analüüsist ilmnas, et eri soost ja vanusest autorite loodud kahe tüdrukutegevuse tegevusi kujutavad verbid sarnanesid omavahel nagu ka kahe poisstegevuse tegevusi tähistavad verbid. Seega võib väita, et eesti lastekirjanduse kaks autorit representeerivad siinses uurimuses vaadeldud teostes poiste ja tüdrukute tegevusi erinevalt.

Kogu materjalist nähtub, et poiste ja tüdrukute sündmusetüüpide ajamõõde on erinev: poiste tegevust iseloomustab enamatel kordadel kestus. Tüdrukute tegevuse märkimiseks olid autorid ülekaalukalt kasutanud saavutuse sündmusetüüpi, mis näitab, et nende tegevusel on lühikese aja jooksul kohe kindel tulemus.

A. Perviku ja H. Vilepi vaadeldud lasteraamatute põhjal on eesti kultuuris prototüüpne poiss tegevuse algataja ning suunab lisa-

energia tegevuse jätkamisse, endast väljapoole. Prototüüpne tüdruk tegutseb kestuselt piiritletud olukorras, üsna lühikest aega ja tulemuslikult. Energiat, mis on vajalik tegevuse jätkamiseks, kasutavad tüdrukud pigem tulemise saavutamiseks. Kirjanikud on loonud tüdruktegelased tagasihoidlikumaks, tüdrukud tegutsevad pigem kindla peale, üsna lühikese aja vältel toimivas sündmusetüübis.

Tööhüpotees, mille järgi oletati, et vastavalt traditsioonilisele soostereotüübile võivad tüdrukud olla vähem dünaamilised, ei pidanud vaadeldud materjali põhjal paika – staatilist sündmusetüüpi esines nii peategelaste – tüdrukute – kui ka poiste puhul võrdselt. Lisaks, kuigi poisid ei olnud peategelased, oli nende tegemisi iseloomustatud paljude dünaamiliste verbidega. Ilmselt ei ole tekst lastele siis huvitav, kui tegelased lihtsalt on, pigem äratav lugemishuvi selline tekst, kus tegelased midagi teevad. Seega ilmselt analüüsis ka ilukirjandusele ja täpsemalt just lastekirjandusele üldiselt iseloomulik dünaamilisust rõhutav verbikasutus. Lisaks ühtivad saadud andmed laste enda spontaanse kõne põhjal saadud andmetega (Argus 2007), ka seal on kõige enam just tegevusverbe.

Lisaks näitasid analüüsitud verbikesksed ühendid, et femiiniinseks peetav emotsionaalsus (Tarrend 2004: 31) ja kindla peale tegutsemine, mis võib väljendada alalhoidlikkust, on tööpoolest sagedamini seotud tüdrukute kui poistega. Seda näitas ühelt poolt teelise saavutuse sündmusetüübi sagedus tüdrukute puhul ja *minema*-verbi kasutamine selleks, et tähistada liikumist abstraktsesse kohta – tundeseisundisse. Vaadeldud verbikogumi põhjal võib väita, et poisid on aktiivsed, hakkajad, tegutsejad, kuid erinevalt A. Tarrendi vaadeldud Brita-lugudest tüdrukule iseloomulikku abitust ja passiivsust H. Vilepi ja A. Perviku verbikasutusest ei ilmenud.

Lastekirjanduses järgitava sotsiokultuuriliste väärtuste süsteemi ilmestas ka tuumverbide analüüs. Ilmselt, et ühe ja sama sagedase

verbi puhul võivad tüdruktegelase puhul olla sagedasemad ühed ja poissteigelase puhul teised tähendused. Kõigepealt ilmestavad sagedusloendi esimesed verbid: tüdrukute puhul *olema*, *minema*, *võtma*, kuid poiste puhul *hakkama*, *tahtma*, *tegema*, kujukalt selliste väärtuste süsteemi, kus naissooga seostatakse alahoidlikkust ja praktilist toimetamist ning meestega ettevõtlikkust ja tegutsemist.

Staatiline, sisemise arenguta *olema*-verb oli kõige sagedasem tüdrukute verbide hulgas, samal ajal kui dünaamiline, sisemise arenguga ja tegevuse algust rõhutav verb *hakkama* väljendas enamikul kordadel poiste tegevust. Samuti oli just poistega seoses kasutatud sagedasti verbi *tahtma*, samal ajal kui verbi *pidama* polnud kasutatud üldse. Tüdrukute verbide hulgas ei olnud tuumverbide sagedusloendis esimese kuue verbi hulgas *tahtma*-verbi, kuid oli *pidama*-verb. Seega võib väita, et vaadeldud teostes tüdrukud *peavad*, poisid *tahavad*. *Tahtma*- ja *pidama*-verbi selline jaotumine poiste ja tüdrukute tegevuse märkimisel näitab, et tüdrukute puhul sageli ei peeta nende tahtmist oluliseks. Lähemal *tahtma*-verbi kasutuse analüüsimisel selgus, et tahtmine satub väliste tingimuste või, konkreetselt, teiste tegelaste tahtmisega sageli vastuollugi (tüdrukute tegevust tähistavates lausetes esines *tahtma*-verb enamasti tingivas kõneviisis ja mineviku vormis). Lisaks ilmnes, et kui tüdrukud tahtsid enamasti reaalseid entiteete (kas esemeid või mingit toitu või mingis kohas olla), siis poisid hoopis oskusi, mida neil veel ei olnud.

Samuti ilmneb tüdrukute verbikesksete sündmusetüüpide puhul kahe sagedase tuumverbi, *olema* ja *minema* kasutamise erisustundeseisundite väljendamisel. Kui *olema*-verb andis edasi tüdrukute rõõmu ja kurbust, siis *minema*-verb, kasutatuna tähistamaks abstraktsesse olukorda minemist, väljendas tüdruku minekut tasakaalust välja, pigem negatiivsete tunnete poole.

Hakkama-verbi erinev kasutus näitas, et kui tüdrukute puhul oli selle verbiga sageli väljendatud abstraktsem tegevus, näiteks

unistused sellest, kelleks tulevikus hakata, siis poisid pigem alustavad mõnd konkreetset tegevust või *hakkavad* kuhugi liikuma.

Üldistades poiste ja tüdrukute tegevuse märkimiseks kasutatud verbide põhjal meesautori Heiki Vilepi ja naisautori Aino Perviku loodud tegelaskujusid, võib väita, et kaks eri soost autorit on teineteisest sõltumatult loonud omavahel üsna sarnaste joontega tüdruk- ja poisstegelaskujud. Ilmselt ei ole A. Pervik ja H. Vilep lastekirjanduse tegelaskujusid teksti kirjutades loonud uusi stereotüüpe, pigem kinnitavad nende autorite tekstides kajastatud soostereotüübid juba olemas olevaid. Ka väikesemahuline analüüsitud verbikogum lubab oletada, et olenemata autori vanusest või soost ollakse mõjutatud ühiskonnas kehtivatest soostereotüüpidest.

Allikmaterjal

- AP 2001a = Pervik, Aino 2007. Paula läheb linna elama. Tallinn: Tiritamm.
AP 2001b = Pervik, Aino 2007. Paula esimene koolipäev. Tallinn: Tiritamm.
AP 2001c = Pervik, Aino 2001. Paula jõulud. Tallinn: Tiritamm.
AP 2002a = Pervik, Aino 2002. Paula õpib emakeelt. Tallinn: Tiritamm.
AP 2002b = Pervik, Aino 2002. Paula ja õuelapsed. Tallinn: Tiritamm.
AP 2003a = Pervik, Aino 2003. Paula viiakse haiglasse. Tallinn: Tiritamm.
AP 2003b = Pervik, Aino 2003. Paula käib poes. Tallinn: Tiritamm.
AP 2003c = Pervik, Aino 2003. Paula ja Patrik. Tallinn: Tiritamm.
AP 2005 = Pervik, Aino 2005. Paula raamatukogus. Tallinn: Tiritamm.
HV 2005 = Vilep, Heiki 2005. Liisu. Tartu: Vilep ja Vallik.
HV 2006 = Vilep, Heiki 2006. Liisu liivaaugus. Tartu: Vilep ja Vallik.
HV 2007 = Vilep, Heiki 2007. Liisu leiutab küünlapuhuja. Tartu: Vilep ja Vallik.

Kirjandus

- Annus, Epp 2002. Kuidas kirjutada aega. *Oxymora*, 5. raamat. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Argus, Reili 2007. Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse omandamisest. – M. Erelt (toim). *Emakeele Seltsi aastaraamat 52*, 2006. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 7–32.
- Argus, Reili; Helen Kõrgesaar 2012. *Hakkama*-verb lapsekeeles: Kas aspektilisuse või tuleviku tähistaja? *Emakeele Seltsi aastaraamat 57*, 2011. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 9–24.
- Danesi, Marcel; Paul Perron 2005. Kultuuride analüüs. Tallinn: Valgus.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika. II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKSS = Eesti kirjakeele seletav sõnaraamat. Toimetanud Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kapanen, Airi 2010. Mida teevad poisid ja tüdrukud eesti uuemas lastekirjanduses. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Karlsson, Fred 2002. Üldkeeleteadus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kasik, Reet 2008. Meediateksti analüüs: eesmärgid ja meetodika. – Tekstid ja taustad V. Toimetanud Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 10–43.
- Kerge, Krista 2003. Autori stiil ja allkeele tekst. – Tekstid ja taustad II. Toimetanud Reet Kasik. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 26) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 59–89.
- Kolga, Voldemar 2000. Naiseks ja meheks olemisest aastatuhande vahetusel Eestis. – Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis. Toimetanud Peeter Maimik, Kadi Mänd ja Ülle-Marika Papp. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, 8–16.
- Labi, Kanni 2006. Eesti regilaulude verbisemantika. (= *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 18.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Leppiman, Anu 1996. Sotsiaalse sugupoole kujunemisest eelkoolieas Eesti ja Soome võrdlusandmete taustal. Magistritöö referaat. Tallinn: Spin Press.
- Loog, Mai 1988. Soome mõjusid Tallinna noorte keelekasutuses. – Keel ja Kirjandus 2, 83–89; 3, 144–148.
- Loog, Mai 1991. Esimene eesti slängisõnaraamat. Tallinn: Mai Loog.
- Loog, Mai 1992. Sanat tyttöjen ja poikien puheessa. Tutkimus Tallinnan koululaisten puhekielestä ja slangista. Opera fennistica linguistica. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Metspalu, Eike 2007. Heiki Vilep ja uusim lastekirjandus. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Märka, Rita Ilona 2003. Soospekt ja selle keeleline ülekanne: Emil Toode „Piiririik”. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Müürsepp, Mare 2008. Klassikaks sündinud. – Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse Toimetised 3, 76–96.
- Nemvalts, Peep 2000. Alusfraasi käändevaheldus tänapäeva eesti kirja-keeles. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pajusalu, Renate, Ilona Tragel, Ann Veismann, Maigi Vija 2004. Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 5.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pajusalu, Renate 2009. Sõna ja tähendus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Piiraja, Piret 2010. Verb *hakkama* situatsiooni alguse väljendajana eesti keele ahelverbides. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Piits, Liisi 2004. Sõnade *mees*, *naine* ja *inimene* esinemisümbrusest ja stiilivärvingust. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Pilvre, Barbi 2000. Mehed, naised ja meedia. – Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis. Toimetanud Peeter Maimik, Kadi Mänd ja Ülle-Marika Papp. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, 54–58.
- Puna, Kerli 2006. Soospetsiifilised isikunimetused sõnaraamatutes ja tekstides. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Shirai, Yasuhiro, Andersen, Roger. 1995. The acquisition of tense-aspect morphology: a prototype account. – *Language*, 71, 4, 743–762.
- Siibak, Andra 2005. *Talk-show „Mamma Mia”* diskursiivsete praktikate analüüs. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

- Taylor, John R. 2003. *Cognitive grammar*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Tarrend, Ave 2004. Kahtlasest õnnest, mida reklaamib Viljaküla Brita. – *Nukits*, 28–33.
- Tenjes, Silvi 2008. Sookategooriad keeles ja maailmas. – *Akadeemia* 11, 2339–2357.
- Tragel, Ilona 2002. Kognitiivsest lingvistikast. Mida kognitiivne tähendab ja mis tal keelega pistmist on. – *Oma Keel* 1, 5–12.
- Tragel, Ilona 2003. *Eesti keele tuumverbid*. (= *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis* 3). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Uuspõld, Ellen 1989. Modaalasusest ja modaalsest predikaadist eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus* 8, 468–477.
- Vaiss, Natalia 2004. Eesti keele aspekti väljendusvõimalusi vene keele taustal. Magistritöö Tallinna Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Vare, Silvi 2008. Potentsiaalsetest sõnadest leksika ja grammatika vaatenurgast. – *Keel ja Kirjandus* 7, 531–552.
- Whorf, Benjamin Lee 2010. *Keel, mõtlemine ja tegelikkus*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Wulff, Stephanie 2006. Go-V vs. go-and-V in English: A case of constructional synonymy? In S. T. Gries & A. Stefanowitsch (Eds.), *Corpora in Cognitive Linguistics. Corpus-based approaches to syntax and lexis*. Berlin: Mouton de Gruyter, 101–125.
- Vendler, Zeno 1957. Verbs and Times. *The Philosophical Review*, LXVI (1957), 143–160. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2182371?uid=3737920&uid=2&uid=4&sid=56257544723> (14.06.2012).
- Õim, Haldur, Ilona Tragel 2007. Teoreetilise keeleteaduse arengust mujal ja meil XXI sajandi algul. *Keel ja Kirjandus* 2, 98–115.
- Õim, Haldur 2008. Kognitiivne pööre. – *Keel ja Kirjandus* 8/9, 617–627.

Verb-centered constructions as socio-cultural allocators in contemporary Estonian children's literature

This paper presents a preliminary attempt to use literary texts for the linguistic analysis of gender-specific verbs. The verbs and situation types under investigation are described on the basis of the texts of two Estonian authors: Aino Pervik and Heiki Vilep. The general goal of the analysis is to compare verb-centered constructions used with female and male characters to determine the possible differences in the general frequency of verbs and in the usage of verbs in different situation types.

On the basis of the data (914 verb occurrences), it can be argued that the two female characters created by the two different authors are similar, taking into account the frequency order of verbs and also the distribution of dynamic-static and telic-atelic verbs or situation types. The same tendency occurs with male characters. Aspectual features of verb-centered constructions demonstrate the different distributions of verbs between situation types: verbs describing the activities of boys in most cases have duration (verbs used for activities, accomplishments and states), while the verbs used with girls most often show results (achievements). Verbs describing mental states are used more frequently with girls, and verbs denoting the initiating of actions are used more frequently with boys. The frequency list of verbs used with girls (1) *olema* "to be", 2) *minema* "to go", and 3) *võtma* "to take") and those used with boys (1) *hakkama* "to begin/start", 2. *tahtma* "to want", and 3) *tegema* "to do") presents a system of different values, where female characters are described as conservative and practical, and male characters as initiative and active.

It can be assumed, even from the preliminary analysis of the restricted number of verb-constructions presented here, that both male and female, and younger and older authors can be influenced by stereotypes occurring in the society while creating male and female characters in their texts.

Keywords: *situation types, core-verbs, gender-specific vocabulary, Estonian new child literature, Estonian*